

Soros kapitalismikriittikkona

PEKKA SAURAMO

VTT, erikoistutkija

Palkansaaajien tutkimuslaitos

Soros, George: Kansainvälisen kapitalismin kriisi: Avoin yhteiskunta uhattuna. (The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered) Suomennos: Heikki Karjalainen. Tammi 1999. 281 s.

Hyvin harva ihminen opiskelee nuorena kansantaloustiedettä, kyllästyy siihen, perehtyy *Popperiin*, ryhtyy sijoittajaksi, hankkii miljardiomaisuuden, lahjoittaa sitä hyväntekeväisyyteen, harrastaa yhteiskuntafilosofiaa – ja päätyy kritisoimaan kapitalismia. Tällä vuosikymmenellä George *Sorosin* toiminnassa on korostunut halu toimia julkisia puheenvuoroja käyttävänä keskustelijana. Uusimmassa kirjassaan Soros käsittelee aiheita, jotka ovat osittain tuttuja jo hänen aiemmista kirjoistaan (esimerkiksi Soros, 1987)¹. Oman ajattelun perusteiden esittämisen lisäksi kirjassa painottuu nykykapitalismin ja sen tämänhetkisten ongelmien käsittely. Kirjan

¹ Soros, G. (1987): *The Alchemy of Finance*, New York.

tekee houkuttelevaksi jo sen ajankohtaisuus – se on kirjoitettu viime syksynä – ja tietysti kirjan näkökulma: keinottelija kritisoimassa vaurautensa lähdeä.

Soros lähtee siitä, ettei kapitalismi ole luontaisesti vakaa vaan pikemminkin epävakaa talousjärjestelmä. Keskeisenä epävarmuuden lähteenä toimivat rahoitusmarkkinat. Sen tähden rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen, joka yhdisti sekä kehittyneet että alikehittyneet maat aivan uudella, entistä tiiviimmällä tavalla, on tärkein syy kansainvälisen kapitalismin tämänhetkiseen epävakauteen.

Soros on myös huolissaan siitä, että nykykapitalismissa markkinamekanismin lonkerot ulottuvat alueelle, jonne ne eivät kuulu: markkinoiden ulkopuoliselle sektorille. Sillä Soros tarkoittaa yleistä etua – yhteiskunnallisia arvoja, joita ovat esimerkiksi rauha, vapaus ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus.

Markkinamekanismin tunkeutuminen markkinoiden ulkopuoliselle sektorille näkyy Sorosin mukaan siten, että markkinoilla toimijalle ominainen oman edun tavoittelu ja markkinoiden ulkopuolella toimivalle kansalaiselle omi-

nainen yhteisen edun tavoittelu sekoittuvat. Pahimmassa tapauksessa se merkitsee yleisen edun olemassaolon kiistämistä.

Sorosin mielestä nykykapitalismissa korostuvat sellaiset arvot, jotka ovat tyypillisiä omaa etua tavoittelevalle markkinoilla toimijalle. Siksi yhteisten etujen ajamiseen tähtäävien kollektiivisten päätösten hyöty nykyään kyseenalastetaan liian usein markkinamekanismin toimintaa vinouttavina toimenpiteinä. Soros kutsuu tällaista ajattelua markkinafundamentalismiksi.

Margaret *Thatcherin* kuuluisassa toteamuksessa »Ei ole olemassa sellaista kuin yhteiskunta» kiteytyy markkinafundamentalismin yksi peruslähtökohta. Soros pitääkin *Thatcheriä* ja Ronald *Reagania* merkittävinä markkinafundamentalismin edustajina. Kuuluisimpana markkinafundamentalismin ideologina Soros pitää Friedrich *Hayekia*.

Sorosin mielestä markkinafundamentalismi on tällä hetkellä keskeinen uhka avoimelle yhteiskunnalle – termi, jonka Soros on omaksunut ehkä tärkeimmältä innoittajaltaan, filosofi Karl Popperilta. Hän käytti sitä erottaakseen länsimaiset demokratiat natsi-Saksan ja Neuvostoliiton kaltaisista totalitaarisista yhteiskunnista.

Uhka on kuitenkin oleellisilta osiltaan tahontonta ja epäsuoraa, koska se perustuu markkinamekanismin toiminnan väärin ymmärtämiseen. Sorosin mukaan markkinafundamentalistit lähtevät siitä kapitalismi on perusluonteeltaan vakaa järjestelmä, eivätkä esimerkiksi rahoitusmarkkinat ole luontaisesti epävakaita. Soros on huolissaan siitä, että markkinafundamentalistien tavalla hahmottaa taloutta on niin vahva asema. Siitä on ollut seurauksena se, ettei kansainvälisen talouden luontaiseen epävakautteen ole kiinnitetty riittävästi huomiota, eikä myöskään ole tehty riittävästi vakautta lisääviä kollektiivisia päätöksiä.

Soros kritisoi valtavirtataloustiedettä

Soros liittää markkinafundamentalismin kritiikkiin valtavirtataloustieteen kritiikkiin. Hänen mielestä se perustuu näkemykseen kapitalismista pohjimmiltaan vakaana talousjärjestelmänä. Soros arvostelee erityisesti niitä teorioita, joissa rahoitusmarkkinoita pidetään vakaina, jonkin häiriön jälkeen tasapainoon hakeutuvina. Soros kiteyttää arvostelunsa seinäkellovertaukseen: taloustieteen mallit ovat pohjimmiltaan samankaltaisia kuin seinäkellon heilurin liikkumista kuvaavat mallit. Alkutilasta riippumatta heiluri palaa ennen pitkää samaan tasapainoon. Sorosille taloustieteellisten teorioiden konstruointi on ergodisia prosesseja kuvaavien mallien konstruointia.

Kritiikissään Soros hyödyntää refleksiivisyyden käsitettä, jota hän on itse kehitellyt lähes koko uransa ajan. »Refleksiivisyys tarkoittaa, että ihmisten ajattelu vaikuttaa aktiivisesti tapahtumiin, joihin he osallistuvat ja joita he ajattelevat.» Rahoitusmarkkinoilla toimivat sijoittajat vaikuttavat itse tapahtumien kulkuun, eikä ole olemassa mitään ennalta annettua tasapainoa, johon markkinoilla lopulta päädyttäisiin. Sorosin oma sijoittamisstrategia on perustunut tähän yleiseen lähtökohtaan.

Soros myöntää, ettei hän ole perehtynyt esimerkiksi rationaaliin odotuksiin, mutta uskaltaa kuitenkin todeta, ettei missään olemassa olevissa, esimerkiksi osakkeiden hinnanmuodostusta kuvaavissa teorioissa ole näkyvillä refleksiivisyys. Tässä hän luonnollisesti erehtyy pahasti, vaikkei niissä refleksiivisyys kuvastuisikaan täsmälleen Sorosin kuvaamalla tavalla.

Sorosin taloustieteen kritiikki osuikin paikotellen pahasti harhaan, vaikka hänen yhtä perusväittämäänsä eli sitä, että valtavirtataloustiede perustuu oletukseen kapitalismista poh-

jimmiltaan vakaana talousjärjestelmänä, on vaikeata kyseenalaistaa.

Sorosin kirjaa lukemalla ei pääse selville, ketkä taloustieteilijät ovat häneen erityisesti vaikuttaneet. *Keynesin* vaikutus on ilmeinen, mutta Sorosin tapa esittää taloustieteilijälle tutujakin näkemyksiä uusina oivalluksina ei helppoa esikuvien löytämistä. Sorosin näkemykset epävakaa kehittyvästä ja rahoitusmarkkinoiden hallitsemasta kapitalistisesta taloudesta ovat sopusuunnassa esimerkiksi monien jälkikeynesiläisten taloustieteilijöiden kehittämiä teorioita (esimerkiksi Minsky, 1986).²

Kapitalismi on sittenkin paras

Kapitalismin perusteisiin saakka ulottuvasta arvostelustaan huolimatta Soros ei esitä radikaaleja suosituksia nykypitalismin puutteiden korjaamiseksi. Vioistaan huolimatta kapitalismi on paras vaihtoehto. Kansainvälinen kapitalismi voidaan pelastaa hylkäämällä markkinafundamentalismi ja parantamalla sen toimintaa sääteleviä instituutioita.

Sorosin mielestä globaalien kapitalismin vakauden kasvattamiseksi rahoitusmarkkinoiden sääteleyä ja valvontaa olisi kasvatettava. Hän pitää keskustelua läpinäkyvyyden kasvattamisesta ja informaation lisäämisestä liian suppeana. Sen voi jopa tulkita kuvastavan liian luottavaisista suhtautumista rahoitusmarkkinoiden vakautteen.

Soros harmittelee sitä, ettei ole edellytyksiä luoda kansalliseen keskuspankkiin rinnastettavaa maailmanlaajuista keskuspankkia, joka toimisi vastapuolena rahoitusmarkkinoilla toimiville sijoittajille ja joka myös toimisi viimekätisenä lainanantajana kansainvälisellä tasolla.

² Minsky, H. (1986): *Stabilizing an Unstable Economy*, New Haven.

Pidemmän aikavälin tavoitteena Soros kuitenkin pitää sellaisten institutionaalisten puitteiden luomista, joiden tuloksena rahoitusmarkkinoiden kansainvälinen sääteleyä ja valvontaa olisi nykyistä selvästi tehokkaampaa. Hän luonnostelee järjestelyä, joka mahdollistaisi jonkinlaisen maailmanlaajuisten luotonsääntösten erityisesti kehitysmaiden osalta. Jo lyhyen aikavälin ratkaisuna Soros kannattaa Kansainvälisen valuuttarahaston yhteyteen perustettavaa Kansainvälistä luottovakuutuslaitosta. Se toimisi lähinnä lainatakuiden myöntäjänä. Laitoksen päätahtoisena olisi velanhoidokustannusten vähentäminen tietyissä maissa. Niissä ei olisi pakkoa harjoittaa ulkomaisen velan takaisin maksuun tavallisesti liittyvää ylikireää talouspolitiikkaa.

Viime kädessä Soros kannattaa sellaisten kansainvälisten institutionaalisten puitteiden luomista, joka mahdollistaisi julkisen vallan väliin tulon rinnastettavan kansainvälisen politiikan. Soros kuitenkin tunnustaa ne poliittiset vaikeudet, joita hänen toivomiensa kansainvälisten instituutioiden muodostamisessa on. Se voi olla myös yksi syy hänen suosituksensa yleisluonteisuuteen ja siihen, että hän jättää käsittelemättä tiettyjä ajankohtaisia keskusteluaiheita.

Vaikka Soros pitää säätelemättömiä rahoitusmarkkinoita keskeisenä epävakauden lähteenä, hän ei lukijan pettymykseksi tarkastele yksityiskohtaisemmin eri ehdotuksia, joita on viime aikoina tehty spekulatiivisten pääomaliikkeiden säätelemiseksi. Lukija ei esimerkiksi löydä kirjasta Sorosin kantaa niin sanottuun *Tobinin* veeroon, jota on ehdotettu hillitsemään valuuttaspekulaatiota.

Sorosin kaksi persoonaa

Sorosin kapitalismikritiikki on viime kädessä markkinafundamentalismin ja säätelemättömyyden

laissez-faire -kapitalismin kritiikkiä. Pohjimiltaan Soros on luottavainen: hän uskoo, että kapitalismissa talous ja kansalaisyhteiskunta voidaan erottaa siten, etteivät taloudelliset, itsekkyyttä korostavat arvot saa lopullista yliotetta yhteistä etua korostavista arvoista. Ihmiset pystyvät erottamaan itsekkään taloudellisen käyttäytymisen muusta käyttäytymisestä, eikä yksilöllisellä taloudellisella edulla ja yhteisellä edulla tarvitse olla ristiriitaa.

Sorosin oma ura on kuitenkin hyvä esimerkki siitä, kuinka hankalaa ristiriidan välttäminen voi olla. Soros lähtee siitä, että sijoittajana – hänen liikkuaan talouden alueella – hänen ei ole tarvinnut ajatella yhteistä vaan omaa taloudellista etuaan. Sen sijaan liikkuaan talouden alueen ulkopuolella hyväntekeväisyyden harjoittajana ja yhteiskuntafilosofina hänen täytyy olla kiinnostunut ennen kaikkea yhteisestä

edusta ja yhteisestä hyvästä. Sorosin ei tarvitse pahoitella sitä, että hänen keinottelunsa esimerkiksi Thaimaan bahtilla oli osaltaan vaikuttamassa siihen että bahtin arvo romahti, mikä romahdutti myös miljoonien thaimaalaisten elintason.

Erityisesti lukijalle, joka ei hyväksy tällaista näkemystä, Sorosin kirjan ansio on viime kädessä sen esille nostamissa kansainvälisen kapitalismin ongelmissa eikä niinkään siinä esitetyissä ratkaisuehdotuksissa. »Vahvuuteni on järjestelmien vikojen identifioimisessa eikä järjestelmien suunnittelussa», totesi Soros itsekin aiemmassa kirjassaan (Soros, 1987, 324). Sen sijaan Sorosin vahvuus ei ole syvälinen kansantaloustieteen oppihistorian ja teorian tunteminen. Siitä huolimatta – ja myös sen takia – hänen kirjansa on kiinnostava ja ajattelemaan pakottava puheenvuoro.